

hectare gives an income of ten roubles a year, and thus, from all the land, 500 roubles annually [3] (дасл. Зямля няўгноеная, толькі жыта высаджваюць на ёй, і кожны гектар дае **трыццаць**, сама больш **сорак** абмераў, што азначае на **пяцьдзясят капеек** за абмер гектару, што дае даход у дзесяць рублёў у год, і, такім чынам, ад усёй зямлі, 500 рублёў у год). Але, у дадзеным варыянце перакладу аўтар захоўвае грашовую адзінку – *fifty kopeck* (*пяцьдзясят капеек*), якая адсутнічае ў перакладзе 1989 г.

Такім чынам, аналіз выдзеленых лічэбнікаў у арыгінале і перакладах паказвае, што іх ужыванне ў мове мастацкай літаратуры з’яўляецца не проста механічнай перадачай. Асабліва гэта датычыць перакладу рэалій-меры і грашовых адзінак, што ўжываюцца разам з лічэбнікамі. Паколькі такія моўныя адзінкі валодаюць гістарычным і нацыянальным каларытам, то іх перадача на іншую мову павінна ажыццяўляцца з дапамогай транслітарацыі або транскрыпцыі з пэўным тлумачэннем для носбітаў мовы, на якую вядзецца пераклад, або з дапамогай функцыянальнага аналага, які з’яўляецца зразумелым для англамоўных чытачоў. Прычым падбор функцыянальнага аналага павінен суправаджацца дадатковым матэматычным вылічэннем, паколькі, як правіла, лічбавае тлумачэнне такіх адзінак не адпавядае арыгіналу.

Спіс выкарыстанай літаратуры і крыніц

1 Караткевіч, У. Зямля пад белымі крыламі: Нарыс. Дзікае паляванне караля Стаха: Аповесць / У. Караткевіч. – Мінск: Юнацтва, 1995. — С. 183 – 368.

2 Karatkievic U. King Stach’s Wild Hunt / U. Karatkievic [Electronic resource]. – Translated by Mary Mintz. – Minsk: Yunatstva Publishers, 1989. Mode of access: http://knihi.com/Uladzimir_Karatkievic/King_Stachs_Wild_Hunt_en.html. – Date of access: 17.01.2016.

3 King Stach’s Wild Hunt by Uladzimir Karatkievich [Electronic resource]. – Translated by Mary Mintz / edited by Camilla Stein. – UK: Glasoslav Publications, 2012. Mode of access: <http://www.kobo.com>. – Date of access: 14.12.2016.

4 Короткевич, В. Дикая охота короля Стаха: Повесть / Авториз. пер. с белорус. В. Щедриной. – Минск: Юнацтва, 1983. – С. 3 – 175.

5 Влахов, С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 1986. – 416 с.

УДК 811.161.3’373.46:611.01

А. М. Палуян

ГІПОНІМА-ГІПЕРАНІМІЧНЫЯ АДНОСІНЫ АНАТАМІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

У артыкуле разглядаюцца гіпоніма-гіперанімічныя адносіны ў анатамічнай тэрміналогіі. Вылучаюцца дзве разнавіднасці семантычнага падпарадкавання: частка-цэлае і род-від. Гіпоніма-гіперанімічныя адносіны выступаюць як сведчанне сістэмнай арганізацыі спецыяльных назваў і дазваляюць правесці лексіка-тэматычную класіфікацыю тэрмінаў анатоміі чалавека і жывёл.

У аснове іерархічных сувязей паміж тэрмінамі, аб’яднанымі ў сістэму, ляжаць імплікацыйныя адносіны лагічнага характару. «Сутнасць лексічнай імплікацыі грунтуецца на семантычным падпарадкаванні слова з меншым аб’ёмам значэння слову з большым аб’ёмам значэння пры належнасці абодвух да адной тэмы, або пры

ўключэнні значэнняў слоў першага тыпу ў значэнні слоў другога тыпу» [1, с. 226]. Іерархічныя адносіны паміж лексічнымі адзінкамі інакш называюцца гіпанімічнымі.

Вылучаюць дзве разнавіднасці семантычнага падпарадкавання: **частка – цэлае і род – від**.

Відавья паняцці анатамічнай тэрміналогіі семантычна падпарадкоўваюцца родаваму сігніфікату, які ўяўляе сабой больш шырокае паняцце. Адносіны паміж відавым і родавым паняццямі можна назваць гіпоніма-гіперанімічнымі. У такія адносіны ўступаюць, напрыклад, адзінкі **сасуд** 'трубчасты орган (у цэле чалавека, жывёлы, у раслінных арганізмах) на якім цячэ вадкае рэчыва' [ТСБЛМ, с. 587] і **крывяносны сасуд** 'трубчасты орган у цэле чалавека ці жывёлы, у якім ажыццяўляецца рух крыві ад сэрца да розных органаў і тканак і да сэрца'. Гіперонім **сасуд** уключае ў сябе меншую колькасць семантычных кампанентаў, чым гіпонім **крывяносны сасуд**, паколькі ў семантычную структуру апошняга дадаецца кампанент 'у якім ажыццяўляецца рух крыві ад сэрца да розных органаў і тканак і да сэрца'. Змест відавога паняцця шырэйшы за змест родавага, а аб'ём вузейшы.

У адносінах да тэрмінаў **артэрыя**, **вена**, **капіляр** лексема **крывяносны сасуд** будзе выступаць гіперонімам, паколькі гіпонімы нясуць дадатковую сэнсавую нагрузку, пашыраюць змест паняцця, удакладняюць яго, што выразна выяўляецца праз дэфініцыю: **артэрыя** 'крывяносны сасуд, які нясе кроў ад сэрца ва ўсе часткі цела' [ТСБЛМ, с. 66], **вена** 'крывяносны сасуд, на якім кроў рухаецца да сэрца' [ТСБЛМ, с. 109], **капіляр** 'самы тонкі крывяносны сасуд' [ТСБЛМ, с. 276].

Пералічаныя вышэй найменні, акрамя тэрміна **крывяносны сасуд**, у адносінах паміж сабой выступаюць у ролі сугіпонімаў (сузалежных слоў).

У сваю чаргу тэрмін **артэрыя** выступае гіперонімам да адзінак: **аорта** 'галоўная артэрыя ў арганізме пазваночных і чалавека, якая выходзіць з левага жалудачка сэрца і жывіць артэрыяльнай крывёю ўсе органы цела, акрамя лёгкіх', **артэрыёла** 'самы дробны артэрыяльны сасуд', **вісцэральная артэрыя** 'артэрыя, якая кровазабязпечвае ўнутраныя органы', **прысценкавая артэрыя** 'артэрыя, якая забязпечвае крывёй сценкі цела'.

Прыведзеныя прыклады сведчаць, што для гіпаніміі характэрна ўласцівасць транзітыўнасці, апасродкаванай падпарадкаванасці ніжэйшага (па ступені абагульнення) паняцця вышэйшаму праз прамежкавыя паняцці. Пераходнасць падпарадкавання пэўных велічынь ілюструецца формулай: калі адносіны ўключэння існуюць паміж велічынямі **а** і **в**, паміж **в** і **с**, то **а** і **с** таксама звязаны адносінамі ўключэння (падпарадкавання) [1, с. 227]. У ланцужку **сасуд – крывяносны сасуд – артэрыя** тэрмін **сасуд** служыць гіперонімам да ўсіх астатніх слоў, тэрмін **крывяносны сасуд** для лексем **артэрыя**, **аорта** і г.д.

Другі тып гіпанімічных адносін складаюць апазіцыі слоў, якія абазначаюць часткі цэлага і цэлае. Напрыклад, тэрміны **каронка** 'знешняя частка зуба' [ТСБЛМ, с.280], **шышка** 'частка зуба на мяжы памж каранем і каронкай', **корань** 'частка зуба, якая знаходзіцца ў цэле' [ТСБЛМ, с. 297] семантычна падпарадкоўваюцца найменню **зуб** 'косцападобны орган у роце для адкусвання і разжоўвання ежы' [ТСБЛМ, с. 250]; лексемы **перадсэрдзе** 'адна з дзвюх камер сэрца' [ТСБЛМ, с. 463], **жалудачак** 'адзел сэрца, які сваімі скарачэннямі абумоўлівае рух крыві па крывяноснай сістэме' [ТСБЛМ, с. 198] семантычна падпарадкаваны тэрміну **сэрца** 'полы мышачны орган конусападобнай формы, які выштурхоўвае кроў у артэрыі і прымае кроў вязозную' [2, с. 123]; найменні **брушка** 'цэнтральная частка мышцы, якая актыўна скарачаецца', **галоўка** 'пачатковая частка доўгай мышцы' і **хвост** 'канцавая частка мышцы' семантычна падпарадкаваны тэрміну **мышца** 'орган цела чалавека і жывёлы, здольны скарачацца і забязпечваць функцыю руху частак цела' [ТСБЛМ, с. 353].

Словы, якія абазначаюць часткі цэлага, семантычна падпарадкоўваюцца, з'яўляюцца гіпонімамі да слова, якое абазначае цэлае. Пры разглядзе адваротных адносін цэлага і часткі, слова, якое падпарадкоўвае сабе іншыя словы, з'яўляецца ў адносінах да іх гіперонімам.

Агульным у імплікацыйных адносінах частка – цэлае і род – від з'яўляецца тое, што яны характарызуюцца аднолькавай уласцівасцю семантычнага падпарадкавання ... віда – роду, часткі – цэламу [1, с. 226]. Але пры гэтым сістэмныя адносіны род – від і цэлае – частка адрозніваюцца паміж сабой, бо «...рода-відавныя адносіны звязаны з рознымі па ступені абстрагаванасці ўяўленнямі адной і той жа рэаліі або класа рэалій у мове, у той час як адносіны частка – цэлае ўласцівы толькі канкрэтным прадметам, што з'яўляюцца якасна рознымі і не зводзяцца адно да другога» [1, с. 226].

Відавое паняцце мае тую ж агульную ўласцівасць, што і родавае, таму від можна назваць словам, якое абазначае род: *аорта* = *сасуд*, а частку нельга назваць словам, якое абазначае цэлае: *каронка* ≠ *зуб*.

Паколькі ўтварэнне тэрмінаў – працэс свядомы, падкантрольны і рэгулюемы, то назіраецца пэўная заканамернасць у спосабах намінацыі і сродках, якія пры гэтым выкарыстоўваюцца, што дае падставу гаварыць пра словаўтваральную сістэмнасць. Так, для выражэння відавых паняццяў асноўным спосабам дэрывацыі з'яўляецца сінтаксічны. Апорны кампанент словазлучэння з'яўляецца найменнем родавага паняцця, а азначальныя часткі словазлучэння ствараюць у суме з апорным кампанентам назву відавога паняцця. Прыкладам могуць служыць найменні мышцаў у залежнасці ад іх:

- формы: *верацёнападобная* (пучкі валокнаў арыентаваны паралельна доўгай восі мышцы, а брушка паступова звужаецца і пераходзіць у сухажылле), *грушападобная*, *ромбападобная*, *трапецападобная*, *дэльтападобная*, *квадратная*, *зубчастая*, *чэрвепадобная*; *двух-*, *трох-*, *чатырохгалоная*, *двухбрушыная*, *мышца з сухажыльнымі перамышкамі*, *двухперыстая* (валокны мышцы прымацоўваюцца да сухажылля з двух бокоў), *аднаперыстая* (валокны мышцы прымацоўваюцца да сухажылля толькі з аднаго боку);

- велічыні: *доўгая*, *кароткая*, *вялікая*, *малая*, *найшырэйшая*;

- напрамку размяшчэння мышачных пучкоў або самой мышцы: *касяя*, *папярочная*;

- функцыі: *згінальная*, *разгінальная*, *вярчальная*, *падымальная*, *жэвальная*, *мімічная*;

- глыбіні размяшчэння: *паверхневая*, *глыбокая*;

- месца размяшчэння: *падпатылічная*, *падлапатачная*, *скроневаая*, *далоневая*, *ікраножная*.

Гіпоніма-гіперанімічныя адносіны – сутнасная ўласцівасць тэрмінаадзінак анатамічнай тэрміналогіі. Яны выступаюць як сведчанне сістэмнай арганізацыі спецыяльных назваў і дазваляюць правесці лексіка-тэматычную класіфікацыю тэрмінаў анатоміі чалавека і жывёл.

Спіс умоўных скарачэнняў

ТСБЛІМ – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : Больш за 65 000 слоў / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мн. : Бел'Эн, 2002. – 784 с.

Спіс выкарыстанай літаратуры і крыніц

1 Плотнікаў, Б.А. Агульнае мовазнаўства: Вуч. дапаможнік / Б.А. Плотнікаў. – Мн.: Універсітэцкае, 1994. – 350с.

УДК 811.161.3'38'42:398.92.821.161.3.3-31*У.Караткевіч

Л. В. Паплаўная

СТЫЛІСТЫЧНАЯ РОЛЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ У РАМАНЕ У. КАРАТКЕВІЧА «ХРЫСТОС ПРЫЗЯМЛІЎСЯ Ў ГАРОДНІ»

У артыкуле разглядаюцца стылістычныя прыёмы выкарыстання фразеалагічных адзінак і іх структурна-семантычнага змянення ў рамане У.Караткевіча “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”. Письменнік творча абнаўляе фразеалагізмы, выкарыстоўваючы разнастайныя прыёмы, сярод якіх найбольш пашыраны такія, як прыём ускладнення фразеалагічнай адзінкі словам свабоднага ўжывання, замены аднаго з кампанентаў іншым словам, прыём кантамінацыі фразеалагізмаў.

Фразеалагічныя адзінкі ўяўляюць сабой складаную з’яву, якая адлюстроўвае спосаб жыцця і характар народа, яго гісторыю, духоўнае жыццё і псіхалогію, нацыянальныя традыцыі і звычаі, этнічны быт, тэмперамент народа. Правільна і да месца ўжыты фразеалагізм надае мове непаўторную своеасаблівасць, адметную выразнасць, трапнасць і вобразнасць.

Як адзначае А.С. Аксамітаў, “Фразеалагічныя адзінкі з’яўляюцца яркім стылістычным сродкам. Акрамя наймення той ці іншай з’явы аб’ектыўнай рэчаіснасці, яны перадаюць і пэўныя адносіны (неадабрэнне, іронію, пяшчотнасць, фамільярнасць і г.д.) да той ці іншай з’явы таго, хто гаворыць. Письменнік пры дапамозе фразеалагізма, трапнага крылатага выразу, прыказкі, прымаўкі стварае мастацкі вобраз, малюе дзеянне, аздабляе мову персанажа, робіць мову твора больш маляўнічай, пераканальнай, выразнай, разнастайнай” [1, с. 127].

Звычайна ў маўленні, мове мастацкай літаратуры, публіцыстыцы фразеалагізмы ўжываюцца ў нязменным выглядзе, захоўваючы сваю форму і замацаваны за імі змест. У такім разе яны выступаюць як яркія экспрэсіўныя сродкі, якія ўзбагачаюць, упрыгожваюць маўленне, выконваюць шэраг стылістычных функцый, сярод якіх не толькі намінатыўная, але і функцыя лаканізацыі маўлення, вобразнага выказвання, ацэначная, эмацыянальная і экспрэсіўная.

Устойлівыя фразеалагічныя словазлучэнні з’яўляюцца адным з жывых спосабаў узбагачэння мовы рамана У. Караткевіча “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”. Аўтар выкарыстоўвае фразеалагізмы найчасцей у іх звычайнай, нарматыўнай форме і з замацаваным за імі зместам:

У складні, на немалую спакусу ўсім, — Маці Божая, як дзве кроплі вады падобная на славетную зеляніўшыцу з Рыбнага рынку Фаўстыну, нават не каталічку [3, с. 51]; **як (нібы) дзве кроплі вады (расы)** ‘разм. Вельмі моцна, абсалютна’ [4, т. 1, с. 603];

Вядома, не бачыў ён ад мяне дулі з макама і скідзельскага пачастунка [3, с. 132]; **дулю (кукіш, фігу) з макама** ‘праст., груб. Зусім нічога не (атрымаць, даваць і пад.)’ [4, т. 1, с. 393];

З богам, пан Камар [3, с. 19]; **з богам** ‘разм. Вокліч пажадання поспеху, удачы ў якой-н. справе’ [4, т.1, с. 125];